

li létező is. Két emlékezetesen szép szövegszakasz beszél személyesség és nyelv viszonyáról, mint két külön dimenzió kapcsolatáról. „Mondd el, milyen a mélybe lejutni, / miként szedik össze a sorok tárnáiból, / ahogyan áthaladnak bennünk, a terhüket / a mondatok, mielőtt felszínre jönnek!” (28. *Törek*) A 60. *Törek* nyelv és személyesség viszonyát egy egyszerre racionális-fizikai és mélyen metafizikus sorban világítja meg: „Nem lesz belőlünk / egyéb, mint beszéd. / Annyi leszünk, amennyi az őszünk, / a lehelet.”

A nyelv birodalmában zajló elragadó utazásunkat csak néha zavarják meg tankönyvi olvasmányainkra emlékeztető posztmodern premisszák („Maga a szöveg a pokol, / ha olvasója nem alkotja jelentővé.” – *A pokol*). Olyan olvasási élményben részesít, amelyből ólomsúlyúnak érzett, szédelgős lépésekkel lehet csak visszatérni hétköznapijaink nyelvi-fizikai világába. (*Kalligram*)

KULIN BORBÁLA

A lét a tét

TÓTH KRISZTINA: *PÁRDUCPOMPA*

Négy elbeszéléskötetet – *Vonalkód* (2006), *Hazaviszlek, jó?* (2009), *Pixel* (2011), *Pillanatragsztó* (2014) – követően jelent meg 2017-ben Tóth Krisztina *Párducpompa* című, tárcanovellákat tartalmazó könyve. A négy korábbi kötet szerkezete egyaránt szigorú logikát követ. A *Vonalkód* 15 történetét a zárójeles alcímükben is jelzett vonalmetaforika köti össze; a *Hazaviszlek, jó?* 51 szöveget tartalmaz, öt ciklusra bontva, a középsőt kivéve mindegyikben 10-10 szöveg helyezkedik el, a ciklusok címei azonosak 1-1 mű címével, a túlnyomórészt személyes, humoros publicisztikákat pedig a komorabb tárcák keretezik; a *Pixel* – szövegtest – 30 fejezetről áll, mindegyiknek a cselekménye egy-egy, a címben is jelölt testrész köré szerveződik; a *Pillanatragsztó* 25 novellája nemkülönben öt ciklusra tagolódik, mind az ötben öt-öt novella van, s mindig az ötödik adja a ciklus címét. Ehhez képest (leszámítva, hogy a kötet cím ezúttal is azonos egy novella címével) a *Párducpompa* 50 írása nem ragaszkodik efféle kompozíciós irányelvekhez, helyettük a szerző visszatérő témái (agresszív frusztrációk; szélsőséges nézetek; perifériára sodródott hajléktalanok, betegek, sorsuknak kiszolgáltatott szerencsétlenek; lazább, önélet-rajzi vonatkozások; magánéleti válságok), mindennapjaink lehangolóan vagy tragikomikusan ismerős élethelyzetei kapcsolják egymáshoz az adott textusokat.

A *Párducpompa*, ha felépítésében nem is, műfajilag a 2009-es kötetel rokonítható, hisz mindkettőben a tárcajelleg dominál. Ám míg a *Hazaviszlek...* paratextuálisan egyértelműen körülhatárolja az olvasó elvárásai horizontját (tárcanovellák, publicisztikák – látható a cím alatt), addig a *Párducpompa* sem fülszövegében, sem alcímében, sem másutt nem tesz említést műfaji (tehát egyúttal architektuális) kérdésekről. Azért tartom említésre méltónak a szóban forgó vetületet, mert a receptiót döntően befolyásol(hat)ja: ha naivan a klasszikus novella konvencionálisan bonyolultabb szemiotikája, értelmezési kódjai felől közelítünk, akkor (hiába

keresvén azokat) feltehetően csalódás ér bennünket, ellenben ha elfogadjuk a tár-cák kínálta olvasási szerződést, valószínűleg ki-ki megtalálja majd a számára emlé-kezetes műveket. A következőkben vázlatosan ismertetem, milyen témákra szá-mítson, aki kézbe veszi Tóth Krisztina könyvét, számba veszem fogyatékoságait és érényeit, emellett érintem elbeszéléstechnikai, humánideológiai aspektusait.

Tematikus alapon nagyjából öt csoportra bonthatók a kötet szövegei. A szerző prózáját ismerőket nem éri nagy meglepetés, a jól bejáratott témák bukkannak fel újra, némi hangsúlyeltolódással. 1. *A frusztrált kisember agresszív kompenzációja, kicsinyes bosszúja*. Európa boldogabb részein minden villamosvezető megvárná a szőke, szexi diáklányt, Budapesten viszont az orra előtt csukja be a villamos ajtaját a „kövérkés, kopaszodó” sofőr (*Huszonöt lépcső*); a tanítónő gonosz dresszúrája, „nyájasságba átcsapó szadizmus” generációk pszichéjét torzítja el (*A fészű, a kréta meg a vonalzó*); a „zoknis, szandálos, térdnadrágos férfi” üvöltve csinál botránnyt a postahivatalban, mert a mögötte álló nő kiskutyája megnyalta a lábát (*A megnyalt ember*) stb. 2. *Idegengyűlölet, rasszizmus, homofóbia*. Az eladólányok nem értik, „miért nem lőnek vissza mindenkit” a tengerbe, a taxis meg azon értetlenkedik, miért nem gázosítják el az összes bevándorlót és hajléktalant, „van itt épp elég normális” ember (*Sötét égbolt*); Ernő bácsi indulatosan kiabál a neki és feleségének süteménnyel kedveskedni akaró holland házaspárral, miközben a férfit „lányképű buzinak”, sötétebb bőrű, persze felöltözött asszonyát meg meztelenkedőnek titu-lálja (*Holland süti*); a fodrászüzletben fogadni is alig akarják a fiatal párt, majd szo-rultságukat kihasználva alighanem potom áron veszik meg tőlük a vélhetően roma (vagy idegen) származású terhes ara helyben lenyírt, „selymes fényű, gyönyörű”, méternél is hosszabb haját, ám rendes frizurát a fodrászlány már nem hajlandó csi-nálni neki (*Lufi*) stb. 3. *Egzisztenciális kiszolgáltatottság, testi-mentális romlás – rokkantak, szellemi fogyatékosok, öregek, betegek, hajléktalanok stb. nyomora*. Ide sorolható a legtöbb tárca. A kislányát hintáztató elbeszélőt a játszótéren szólítja meg a lába elvesztése miatt tolószékbe kényszerült „beteg és öreg” asszony, az el-beszélő által alig felismerhető egykori iskolatárs, aki reménybeli unokájából merít erőt a túléléshez (*Asszony a játszótéren*); a szociális otthon idős, demens nénije a trolivezető kegyes füllentéseiből bátorságot merítve rendre ugyanarra a pesti trolira száll fel, hogy a jármű elvigye „Berlinbe”, „mert a lánya Tegelen várja” (*A berli-ni járat*); a kisnyugdíjas házaspár a bútórúházi gyorsétterem szegényes menüjé-nek elfogyasztása közben egykori velencei nászutukra emlékezve úgy dönt, vesz egy új ágyneműt, olyat, „mint abban a szállodában volt” (*Szeparé*); a néhány psi-chooterápiás beszélgetést követően váratlanul gyorsan meghaló középkorú, rákbe-teg férfi még elmondja a pszichológusnőnek, hogy az élete már 27 éve félresiklott, mikor nem vette feleségül, inkább elhagyta az igazi szerelmét, akit három éve hiába kutatott fel, a méljére „Inge nem válaszolt” (*Inge nem válaszolt*) stb. 4. *Ön-letrajzi ibletésű, nemegyszer (ön)ironikusan derűs írások*. Egyesek az irodalmi, mű-vészi életforma görbe tükrét tárják elénk (*Pogi néni, Bumbi születésnapja, Az a bo-garas olasz*), mások a versmondás, a költészet teljes félreértését (no meg a primi-tív iskolaigazgató minidiktatúráját) leplezik le (*Verset állva*), de akad olyan is, mely témáját tekintve a harmadikként lajstromzott szöveghalmazba is beilleszthető, ilyen a *Kimenő hívás*, melyben az elbeszélő a támadójának hitt nehéz életű, tiszta

szívű fiatalember magánéleti problémáját segít megoldani egy telefonhívással. Ez egyébként az egyik legjobb darab az összes közül. 5. Feltűnő, hogy a *Párducpompában* mennyire visszazorultak a párkapcsolati krízissel, hűtlenséggel foglalkozó (korábban sokszor előforduló) rövidprózák: ami maradt, már inkább a támogató társ dermesztő hiányának következményeit monitorozza szűkszavúan (*Tetőterasz, A könnyező tigris, Inge nem válaszolt*). Utóbbiak mindazonáltal a könyv legerősebb, egyetemességük révén a tárca műfaján alighanem túl is mutató írásai közé tartoznak.

Egyformán kiemelkedő színvonalon az alkotásfolyamat természetéből adódóan (talán a válogatásokat leszámítva) egyetlen kötet sem képes teljesíteni. Jelen esetben a hovatovább publicisztikai jellegű, lévén irodalmi téteket sem mondanivalójában, sem megformáltságában nem mozgó *Fanny és Alexander, a Leesett a tantusz* és a *Thriller* kötetbe emelése tűnik nehezen megokolhatóknak, itt elfért volna a nagyobb szerkesztői szigor is. Úgy látom, a szerzőt ezeken kívül csupán alkalmoszerűen és részlegesen hagyta cserben az arányérzéke. A záratok néhol túlpontírozottak (*Pörgettyű, Huszonöt lépcső, Anglia*); a panorámaszerű, élesen pontos *Huszonöt lépcső* hatását kár lerontani a befejezés mesterkéltséggel mondhatóival, az olvasói értetlenséget, ezáltal a gyors feledésbe merülést kockáztató politikai allúzióval megkülönböztet. (Pláne, ha az eredetkontextus nemcsak közéleti, de emberi szempontból is vállalhatatlan, ami értelemszerűen nem Tóth Krisztinát minősíti...): „Szép hazám városai konganak a harangok és a lelkek. Ilyenkor fordulnak oldalukra a meleg porban a vak komondorok.” (46.) A szövelezés néhol regisztrertő, az adott nyelvhasználatból kilógnak egyes kifejezések. Számomra az is kétséges, hogy a feleségét „Látod fiam, mégse kellett vón megkóstolni azt a süteményt.” szavakkal korholó Ernő bácsi máskor „a fülbevalós anyádér” vagy a „lányképű buzi” szerkezeteket használja (*Holland süti*), azt pedig még kevésbé hiszem el, hogy a mátraalji „öreg néném” (akiben ugyanúgy *felborgad* az önbecsülés, mint Ernő bácsiban az indulat...) „a botmixer ízélne szájba” stílmával demonstrálná „nyelvi leleményt” (*Termál*). Itt-ott az intertextusok szerepeltetését is funkciótlanak érzem, sem a Fazekas Anna-, sem a halmozások által őt (!) verset megidéző József Attila-citátumok nem szervesülnek a szövegbe (*Termál, Verset állva*). Hogy az életműre, illetve a kötetre kivetített intratextusok mennyire produktívak, az megítélés kérdése. Nekem kevésbé világos, miért kerül elő újra az *Öreg néne őzikéje* pár elbeszéléssel később (*Kiment a ház az ablakon*), vagy a *Hazaviszlek*ben már közölt *Belső kéménykár* (a régebbi elbeszélések közül egyedülként) miért kapott helyet a *Párducpompában*, amelyet némi rostálással karcsúbbnak is el tudnék képzelni. Egyéb alapállásból a jelenkori magyar irodalomban amúgy egyáltalán nem szokatlan (ön)ismétlések az oeuvre egyik védjegyének is tekinthetők, feltéve, ha az ismétlődő témák, motívumok (hajléktalanok, tolószékesek, szellemi fogyatékosok, kutyák) nem gyengítik az elbeszélések hatáspotenciálját. Nem kifogásként említem még, hogy véleményem szerint kaphatott volna reprezentatívabb címet is a kötet: a címadó szövegnél vannak színvonalasabbak és szélesebb spektrumúak, de ez kicsit tényleg a de gustibus... esete.

Fentebb szóvá tettem a direkt közéleti utalásokat. A vak komondoron kívül felbukkan még a „MIGRÁNCS” (sic!) és Gyöngyöspata is, annyiban mégis a szerző

védelmére kelnék, hogy választott műfajának egyik attribútuma az (akár politikai) aktualitások tematizálása. Aligha szükséges bizonygatni, mennyire embert próbáló feladat egyszerre korszellemre rezonálni és lehetőleg időtálló, sőt szórakoztató művet létrehozni. Kifejezetten örültem annak, hogy az író 1-2 kivételtől (*Termál, Fanny és Alexander*) eltekintve lemondott a (főként a *Pixel* kapcsán kritizált) metanarratív elbeszéltségről, elbeszélőinek fitogtatott beavatottságáról, narrátorai immár nem telepednek rá a történetre, s ha a szövegalakítás meg is követeli olykor, hogy állást foglaljanak, ritkán teszik ezt *expressis verbis*; amikor csak lehet, háttérben maradnak, még E/1. személyű elbeszélés esetén is. E tárcanovellák immár egyoldalú feminizmussal sem vádolhatók, hisz a *Párducpompa* nőalakjai éppúgy tudnak előítéletesek, gonoszak lenni, mint a férfiak, s hasonlóképpen kiszolgáltatottjai életkörülményeiknek, mint az erősebb nem képviselői. Bármennyire elkese-rítő társadalmi látteleletet nyújtsanak is a felvázolt élethelyzetek és a megjelenített figurák, a meg-megcsillanó, (ön)íroniával vegyes humor kifejezetten üdítően hat, legyen akár tárcakellék vagy a reményvesztettség ellensúlya. Például a „metafizikus sugárzást” emlegető riporternő kérdésére a meghökkent festőművész „Hogy mi-csoda? Ja, ja, hát igen. Arra törekszem.” mondatokat préseli ki magából (*Felhő Tibamér szerelmei*); megtudhatjuk, „Az írók tudvalevően nem hiú emberek, sőt idegen tőlük minden emberi gyarlóság.” (*Pogi néni*), kivéve persze, mikor dedikálás-kor „[a]z ember ránéz a régi ismerősre, berregve beindítja az arcfelismerő programot, és rémülten konstatálja, hogy gőze sincs, ki az illető. A sor áll türelmesen, a szerző ott ül jeges verejtékben a kinyitott könyv felett, és húzza az időt, mint a halálra ítélt.” (*Bumbi*) stb. A Tóth-kötet legnagyobb erényét abban látom, hogy hoszszan sorolható remek történeteiben (a harmadik bekezdés végén megnevezette-ken kívül *A berlini járatot, az Öreg kutyát, a Kimenő hívást, a Tavasz kollekción és a Szeparét* sorolnám ide) nemcsak hiteles a mindennapok botladozó kisemberei-nek világa, hanem egzisztenciális mélységeket felvillantva megrendítő is. Mint például azé a testi-szellemi korlátait döbbenet érzékelő korosodó férfié, aki bár „világéletében idegenkedett a kutyáktól”, az öregség hirtelen belehasító felismerésé-nek nyomában befogadja az őt hazakísérő gazdátlan, öreg vizslát: „Próbálta elza-varni a kutyát, aztán jól becsapta a kaput, hátha a zaj elriasztja. Fél óra múlva azon kapta magát, hogy képtelen az újságra figyelni, [...] Lehetetlen dolgokon töpren-gett, azon például, hogy tulajdonképpen mit eszik egy kutya. Vajon hány-szor kell sétáltatni. Hogy hova kakál. Dél volt, mire végre rászánta magát, hogy lemenjen. Abban bízott, hogy az állat nem lesz ott, hogy már valahol messze kóvályog a for-galomban, és nem kell többet gondolnia rá. De ott ült a kapu előtt, és azonnal jött, ahogy behívta.” (*Öreg kutya*, 136.)

A szövegek valamivel kevesebb mint felét kitevő E/1. személyű alkotásokban homodiegetikus a narrátor, tehát a történéseknek inkább szemtanúja, lejegyzője, semmint központi szereplője, az autodiegézis csak a privát, jelölten önéletrajzi mű-vek (pl. *Bumbi, Az a bogaras olasz*) sajátja. A korpusz nagyobbik felében hetero-diegetikus a narráció, az elbeszélő többnyire szelektíven mindentudó, esetleg szenvtelen, személytelen (pl. *Anglia, Tetkó, Mozi*). A nyelvhasználat az első és har-madik személyű elbeszélésekben is a beszélt nyelvhez közelít, különösen azokban a passzusokban, melyekben az onnipotenciáját vesztő elbeszélő átengedi a fő-

kuszt a szereplőinek. A fokalizált beszédben megnyilvánuló figurális narráció és a korlátozott tudású narrátorok az elbeszélte életanyaghoz távolságtartóan viszonyuló történetmondót körvonalaznak, aki csak kivételesen foglal el olyan egyértelmű értékelő pozíciót, mint *A fészű*...lapjain, ahol leszeméltázza egykori embertelen tanítóját. Ehelyett vagy a szereplőkkel mondatja ki az értékítéletet (pl. *Prérikutyák*), vagy (a túl direkt zárlatokat leszámítva) közvetett jelzésekkel határolódik el bizonyos amorális emberi gesztusoktól. Például az idegengyűlölő taxist hallván az elbeszélő-szereplő úgy érzi, „hirtelen elfogy a levegő az autóban”, és kijelenti, hogy „itt a vége, gyalog megyek tovább.” (*Sötét égbolt*); a rasszista, fröcsögő öregasszonynak „Langyos szájszaga van, hátra kell lépnem.” (*Pörgettyű*), a postahivatásban egy kiskutya miatt üvöltöző férfi zoknit, szandált, térdnadrágot visel (*A megnyalt ember*) stb.

A külső és a ruházat vonatkozásai már egy testelméleti megközelítés felé vezethetnek el. Tóth Krisztina írói-költői pályáján köztudottan meghatározó jelentőséggel bír a test, a *Vonalkódról* és a *Pixelről* írt tanulmányok közül kettő is a korporális narratológia felől közelít tárgyához (Földes Györgyi dolgozatait lásd: *Alföld*, 2011/6. és 2013/7.) Fogalmi bázisának kidolgozatlansága miatt a Punday-féle korporális (és a többi posztklasszikus) narratológia operacionalizálhatóságát illetően jogosnak tűnnek a kételyek; szerintem a *Párducpompát* inkább az általánosabb testelmélet (body writing, body studies) egy-egy vonatkozásához kötik illeszkedési pontjai. A testreprezentációkat kutató szociálpszichológiai vizsgálatok megegyeznek abban, hogy a kirekesztésnek, az egyéni és csoportos diszkriminációnak alapvetően két nagy formája ismeretes: a primer, kifejezetten testi alapú, illetve a tekintélyelvűségen alapuló elutasítás. Az első megközelítés a kristevai (douglasi) abjektfogalomból indul ki. Leegyszerűsítve, a másik testétől, fizikai valójától undorodunk, és úgy véljük, annak szennyes, mocskos stb. testhatárai saját testképünket, áttételesen pedig kulturális homogenitásunkat fenyegetik. Az elutasítás második szintje a gazdaságilag, társadalmilag, politikailag, kulturálisan egyaránt beágyazott előítéletességet takarja. (Mivel abjekció és tekintélyelvűség nem választható szét teljes élességgel, természetesen kereszteződhet is a kétféle averzió, jó példa erre a cigányság magyarországi megítélése.) Ha a kirekesztés szempontjából vizsgáljuk Tóth Krisztina új kötetét, hasonló következtetésekre juthatunk, mint az MTA Pszichológiai Kutató Intézetének részleteiben emitt nem ismertethető projektje az ezredforduló környékén (Vö. Kende Anna: „*Sikertelen*” testek, *testükkkel megjelölt csoportok* = *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*, Új Mandátum, 150–185.). A kötetbeli novellák felében (!) a szereplők ugyanúgy az ápolatlanságot, a hajléktalanságot, a rokkantságot, a testi torzulást, a kirívó öltözködést és a roma vagy idegen származást utasítják el, mint az idézett felmérésben résztvevők. Ahol nem történik efféle stigmatizáció, ott is sorjáznak az abjekttestek: rokkantak, haldoklók, szellemi fogyatékkal élők, rosszul öltözött, igénytelen külsejű emberek. A felsorolt testi jegyek döntően az elutasítás első szintjéhez tartoznak, kivéve a gyakran tematizált kirívó öltözéket, az idegen (és részben a roma) származást. Feltűnő, hogy míg a hivatkozott kutatás adatai alapján a tisztán tekintélyelvű elutasítások gyakorisága messze elmarad az abjekt jellegűektől (az idegenek iránti ellenszenv alig volt mérhető), addig a *Párducpompában* öt (!) szöveg is az ide-

genellenességről szól, további öt másik pedig faji, nemi diszkriminációt állít a középpontba, aligha függetlenül a közelmúlt és napjaink gerjesztett magyarországi közhangulatától.

Háy János *A gyerek* című regényének 14. fejezetében a főhős szájából elhangzik egy önreflexív művészetfilozófiai gnóma, melynek érvényessége a *Párducpompa* poétikájára is kiterjeszthető: „A műalkotás tétje a lét, és nem a szépség.” Bár más kontextusban nyilván lehetne erről vitatkozni, Tóth Krisztina írásai mintaérvénnyel támasztják alá a súlyos tézist. (*Magvető*)

BARANYÁK CSABA

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ
Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége
Tipográfia: Kass János
Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége
Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató
Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.